

Rekonštrukcia materiálnej a nemateriálnej kultúry uhorskej aristokracie ako prostriedok interaktívneho kontaktu s vlastnou históriou

Terézia Tomašovičová – Pavol Uličný

Abstrakt: Z pohľadu archeológie je minulosť, teda samotný predmet nášho skúmania súčasťou tzv. „mŕtvej kultúry“. Snahou odborníkov z tohto aj príbuzných odvetví je sprostredkovať konkrétne artefakty v ich historickom kontexte ako súčasť nášho unikátneho kultúrneho dedičstva, resp. umožniť ich spoznávanie komplexne, v ich pôvodnej dynamike. Tento proces demonštrujeme na systematickom vytváraní historicky verných replík jednotlivých prvkov materiálnej kultúry novoveku, založenom na výskume archeologických nálezov, zbierkových predmetov v expozíciách domácich aj zahraničných inštitúcií, archívnych, ale aj obrazových a ikonografických prameňov. Takto vytvorené repliky však nepredstavujú len statické ozvláštnenie múzejných expozícií, sú prostriedkom interaktívneho kontaktu s našou kultúrou, ktorá si, hoci je súčasťou európskeho kultúrneho dedičstva, zachovala vlastné špecifiká. Ide o jedinečnú možnosť, ako osloviť široké spektrum laickej verejnosti a priblížiť udalosti a dobu, ktorá podstatnou mierou určila charakter súčasnej spoločnosti. Našou prioritou je budovať spoločenské povedomie o vlastnej histórii a zvýšiť informovanosť verejnosti takým spôsobom, aby ju ľudia prijali ako integrálnu súčasť nielen vlastnej, ale aj kolektívnej identity.

Kľúčové slová: materiálna kultúra – novovek – aristokracia – kolektívna identita – kultúrne povedomie.

Reconstruction of the material culture and immaterial heritage of the Hungarian aristocracy as a form of an interactive contact with one's history

Abstract: The past, as a research object of our study, represents from the archaeological point of view, a part of the already „dead“ culture. We are focused on presentation of particular artefacts in their original contexts as a part of our unique cultural heritage with more comprehensible meaning. We therefore demonstrate this process by creating historically accurate replicas of particular elements, which are characteristic for material culture of early Modern Age. Such reconstruction is based on data derived from various primary sources – archaeological evidence, archivist records as well as paintings and iconography. These replicas are not only static components of exhibitions but, used in a proper way, they are also form of interactive contact with our centuries-lasting legacy, part of European cultural heritage, nevertheless still keeping it's own specifics. It is a unique possibility how to reach the wider audience and elucidate age which created inseparable part of our culture. Highest priority of this initiative is to establish social awareness and increase the consciousness of our own history to make public feel as an integral part of one's and also collective identity.

Key words: material culture – early modern age – aristocracy – collective identity – cultural awareness.

Obohacovanie tematických výstav a múzejných expozícií o modely, rekonštrukcie, prípadne repliky dobových odevov, zbraní, šperkov či mobiliára je v súčasnosti veľmi obľúbený spôsob ako divákovi, resp. návštevníkovi názorne a pútavo ilustrovať jednotlivé aspekty (každodenného) života v minulosti. Na Slovensku sa k podobným realizáciám pristupovalo pomerne opatrne, avšak v zahraničí, dokonca u našich najbližších susedov v Českej republike si podobné inštalácie získali svoje stabilné miesto vo viacerých múzejných inštitúciách a vyvolali pozitívnu odozvu taktiež zo strany návštevníkov.¹ Je však treba zdôrazniť, že tento prístup má svoje korene pomerne hlboko v období 19. stor., keď s vlnou romantizmu silneli aj snahy o pripomínanie si významných osobností (predovšetkým vlastných predkov), ktoré často vyústili do vytvárania historických zbierok a modelov. Vizualizácia viac či menej dávnej histórie pomocou vytvárania historických, respektíve historizujúcich odevov sa v tomto období stala súčasťou divadelnej praxe, zbierkovej činnosti, ale aj zábavným spoločenským rozptýlením počas tematických večierkov, plesov a významných udalostí v živote šľachty.²

V súčasnosti sa problematike ranonovovekého odevu, dobovej módy, textilu, odevných doplnkov, ich konzervovaniu, reštaurovaniu, interpretácii a prezentácii pozvoľna dostáva zvýšená pozornosť aj v našom prostredí, hoci v porovnaní so zahraničím s výskumom v tejto oblasti stále výrazne zaostávame.³ Predkladaný článok predstavuje prvý „domáci“ príspevok zameraný na možnosti rekonštrukcie ranonovovekého⁴ uhorského odevu na príklade štyroch kompletov uhorských aristokratov z rodu Esterháziovcov. Definujeme metodické východiská celého procesu, technologické, materiálové a konštrukčné špecifiká a limity, ako aj spôsob prezentá-

1 NACHTMANNOVÁ, Alena – Klapetková, Olga: *Móda a odev doby renesance*. Praha, Národní památkový ústav, 2018. 175 s.

2 TOMPOS, Lilla: Costumes of the Esterházi Treasury. In: PÁSZTOR, Emese (ed.): *Textiles from the Esterházi Treasury*. Budapest, Museum of Applied Arts, 2013, s. 24 – 25.

3 K tejto problematike vyberáme napr. ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna: *Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku*. Martin: Osveta, 1988, 272 s.; HASALOVÁ, Eva (ed.): Po slovensky sa o módach nikdy nepísalo. Zborník pri príležitosti životného jubilea Márie Magdalény Zubercovej. In: *História, Supplementum I*, 2013; ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna et al.: *Móda na Slovensku*. Sloart, 2015, 200 s.; LENGYELOVÁ, Tünde: *Život na šľachtickom dvore*. Sloart, 2016, 248 s. Zo zahraničného prostredia napr. NACHTMANNOVÁ, Alena: *Mezi tradicí a módou. Odívání v Čechách od renesance k baroku*. Praha: Národní památkový ústav, 2012, 304 s.; NACHTMANNOVÁ, Alena. – Klapetková, Olga: *Oděv v Čechách v středověku a raném novověku*. Praha: Národní památkový ústav, 2016, 119 s.; HAJNÁ, Milena: *Šaty chodící. Každodennost a symbolika ve šlechtickém šatníku raného novověku*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2016, 255 s.; PILNÁ, Veronika: *Oděv v západních Čechách 15. až 17. století*. Plzeň: Národní památkový ústav, 2018, 365 s.; MÉRAI, Dóra: *The True and Exact Dresses and Fashion*. Oxford: BAR International Series 2078, 2010, 97 s.; VALTER, Ilona: *16. századi, késő reneszánsz öltözetű leányka sirja Boldván. Archaeologiai Értesítő*, 2012, roč. 137, s.77 – 96; EMBER, Mária V.: XVI-XVII: századi ruhadarabok a sárospataki kriptakból. In: *Folia Archaeologica* 19, 1968, s. 151 – 183.

4 Novovek v tomto prípade definujeme ako 16 a 19. stor., pričom odevy, na ktoré sa primárne zameriavame, sú datované do pol. 17. storočia, teda sú ranonovoveké.

cie vytvorených replík a možnosti ich využitia v procese poznávania nášho kultúrneho dedičstva a formovania kolektívnej kultúrnej pamäti.

1. REKONŠTRUKCIA RANONOVVEKÉHO ODEVU – METODIKA A PRAMENE

Otázkami súvisiacimi s výrobou, používaním, funkciou a významom dobového odevu, jeho umeleckými kvalitami aj technologickými charakteristikami sa štandardne zaoberajú odborníci z rôznych oblastí – historici, kunsthistorici, archeológovia, reštaurátori či etnológovia. Väčšina z týchto odborníkov skúma daný fenomén z určitého hľadiska, pričom využíva pramene a metódy viažuce sa k svojmu odboru. Pribúdajú však aj príklady, ktoré jednoznačne dokazujú, že komplexnejšie poňatie tejto problematiky si vyžaduje interdisciplinárnu spoluprácu, ktorá môže priniesť nečakané poznatky o jednotlivých predmetoch/nálezoch textilnej povahy a umožní ich zasadenie do širších historických súvislostí.⁵ Tento prístup koniec koncov indikuje aj povaha skúmaných prameňov. Pri štúdiu dobového odievania sú primárnymi a tým pádom najdôležitejšími prameňmi samotné archeologické nálezy odevných častí, v ideálnom prípade celých odevných kompletov. V tejto súvislosti je treba upozorniť, že väčšina známych ranonovovekých profánnych náleзов z územia bývalého Uhorska pochádza z funerálnych kontextov, čomu zodpovedá stav ich zachovania. Publikovaných odevných kompletov, resp. častí odevov z nášho územia je relatívne nízky počet, čo výrazne komplikuje snahy o precíznejší rozbor takéhoto súboru.⁶ Často sú jedinými zdrojmi informácií o textilných náleзох rozličnej povahy nepublikované nálezové správy, v lepšom prípade sú tieto nálezy zmienené v tematicky zameraných zborníkoch, prípadne monografiách z konkrétnych archeologických výskumov.⁷

Štúdium samotného archeologického materiálu, ktorý prešiel procesom archeologickej transformácie a vo svojej podstate predstavuje „deformovaný“, resp. neúplný odraz minulosti je nutné doplniť dobovými písomnými prameňmi. Ide predovšetkým o záznamy testamentárnej povahy, účty, prípadne inventáre, mestské knihy alebo

5 BELANOVÁ, Tereza – BIRKUŠOVÁ, Sylvia – ZAJONC, Juraj: Dva príklady rekonštrukcie na základe archeologického náleзу: výšivka a paličkovaná čipka. In: KOTOROVÁ-JENČOVÁ, M. (ed.): *Experimentálna archeológia a popularizácia archeologického bádania v múzejnej a školskej praxi. Zborník referátov z konferencie*. Hanušovce nad Topľou: Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, 2005, s. 123 – 148.

6 ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna: O dvoch odevných kompletoch z hrobky Oravského hradu. In: *Zborník Oravského múzea*, roč. 13, 1996, s. 45 – 50; ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna: Ďalšie obohatenie zbierok Oravského múzea o textilné a odevné predmety, ktoré sú na Slovensku unikátne. In: *Zborník Oravského múzea*, roč. 29, 2010, s. 121 – 129; VANEKOVÁ, Jana (et al.): Konzervácia hrobového nálezového celku z barokovej hrobky Kostola sv. Martina v Hontianskej Vrbici. In: *Zborník príspevkov z konferencie CSTI 2018 Conservation Science, Technology and Industry*. Bratislava: FCHPT STU, SNM, 2018, s. 503 – 516.

7 Z nášho prostredia napr. NEVIZÁNSKY, G. – PROHÁSZKA, P.: *Stredoveký a včasnónovoveký kostolný cintorín v Nesvadoch*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2018, 142 s.; BIELICH, Mária: *Archeologický výskum Kaplnky sv. Michala v Košiciach*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 2019, 128 s.

súkromnú korešpondenciu, ktoré často poskytujú veľmi podrobné opisy jednotlivých odevných súčastí – materiálu, strihu, aplikovaných ozdobných prvkov, dokonca aj prípadných poškodení alebo defektov.⁸ Medzi najvýznamnejšie pramene písomnej povahy uplatňované pri rekonštrukcii ranonovovekého odevu patria tzv. „strihové knihy“ a krajčírské príručky, ktoré v sebe kombinujú informácie vizuálnej (náčrtes strihov odevných súčastí) a textovej povahy (opis jednotlivých súčastí odevu, spotreba materiálu).⁹ Ide o odborné technické publikácie, ktoré však počítali s istou vedomostnou úrovňou čitateľa, preto je ich interpretácia pomerne zložitá a vyžaduje dlhodobejšiu prípravu.

Vysokú výpovednú hodnotu majú aj diela ikonografickej povahy vo všetkých podobách – predovšetkým presne datované portréty a sepulkralne pamiatky, ale aj iné formy užitého umenia.¹⁰ Pri komparácii predchádzajúcich prameňov s týmito dielami však treba upozorniť na možné skreslenie, resp. subjektívny prvok, ktorý do výsledného zobrazenia vnáša samotný autor. Okrem zrejmeého faktu, že jednotlivé diela (v tomto prípade predovšetkým miera detailu vyobrazenia jednotlivých odevných prvkov) sú limitované individuálnou zručnosťou autora. Často sa stretávame so zámernou štylizáciou, resp. potlačením, alebo naopak zdôraznením istých prvkov, čím dochádza k značnému skresleniu získaných poznatkov. Samostatnou kapitolou sú premaľby portrétov známych osobností z uhorského aristokratického prostredia, resp. romantizujúce diela kopírujúce staršie predlohy, ktoré v rámci tejto problematiky môžu pôsobiť vyslovene zavádzajúco.¹¹

2. ODEV UHORSKÉHO ARISTOKRATA

Odevná tradícia uhorskej aristokracie sa formovala nezávisle od španielskej módy preferovanej v prostredí cisárskych a arcivojvodských dvorov a rovnako aj augsbur-

8 KRIŽKO, Pavol: Súpis pozostalosti Štefana Barackaya z roku 1613. In: *Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archeológiu a etnografiu*, roč. 3, 1879, s. 76 – 82; ŠIMONČIČ, Jozef: Slovenské testamenty a inventáre z Trnavy z druhej polovice 16. storočia. In: *Zborník Západné Slovensko*, 1976, s. 69 – 87; LENGYELOVÁ, Tünde: „Ešte to som chcel napísať...“ Menej známa stránka snemu v Banskej Bystrici roku 1620. In: DUCHOŇOVÁ, Diana – LENGYELOVÁ, Tünde (eds.): *Historik na cestách: Jubileum Viliama Čičaja*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2018, 113 – 122.

9 Príklady realizácie rekonštrukcie odevov na základe dobových strihových kníh sú predstavené v nasledujúcich príspevkoch: PILNÁ, Veronika: Formy odevu 16. storočia a jejich strihovú riešenie (vybrané problémy). In: NACHTMANNOVÁ, Alena – KLAPETKOVÁ, Olga (ed.): *Móda a odev doby renesance*. Praha: Národní památkový ústav, 2018, s. 7 – 29; HRÍBOVÁ, Martina: Strihy pánskych odevů v knize Juana de Alcegy. In: NACHTMANNOVÁ, Alena – KLAPETKOVÁ, Olga (ed.): *Móda a odev doby renesance*. Praha: Národní památkový ústav, 2018, s. 30 – 49; ŠIMŠA, M.: *Knihy krejčovských stříhů v českých zemích v 16. až 18. století: Tailor's pattern books in the Czech Lands in the 16th – 18th centuries*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2013, 303 s. Z uhorského prostredia odporúčame DOMONKOS, Ottó: *A magyarországi céhes szabók mintakönyvei 1630 – 1838*. Budapešť: Magyar Nemzeti Múzeum, 1997, 356 s.

10 UČNÍKOVÁ, Danuta: *Historický portrét na Slovensku*. Martin: Osveta, 1980, 185 s.

11 Na porovnanie autentický portrét Kristíny Ňáριοvej z r. 1626 z hradu Forchtenstein (stála expozícia č. 36) a jeho neskoršia verzia z 18. stor. z Národného múzea v Budapešti (č. 53.64). JÓNASOVÁ, Anna: *Ženy rodu Esterházióvcov*, zväzok II. Banská Bystrica: Signis, 2018, s. 44, 46.

ského bohatého meštianstva koncentrovaného predovšetkým v banských mestách a na Spiši, zachovávalého v skladbe odevu nemecké, prípadne poľské prvky.¹² V priebehu 16. storočia vyústil dlhodobý proces formovania uhorského šľachtického odevu do unikátneho spôsobu odievania typologicky čerpajúceho z domácej tradície integrujúcej nové vplyvy, avšak stále oslobodeného od habsburskej módnjej koncepcie. Vznikla tak unikátna móda, označovaná v súčasných dobových prameňoch „na uhorský spôsob“,¹³ ktorá sa na dlhé desaťročia až stáročia stala nielen symbolom vlastných estetických ideí, ale aj špecifickým prvkom národnej identity.

Zatiaľ čo v habsburskom prostredí 16. a začiatku 17. storočia sa presadzoval ideál šľachtica – elegantného, upraveného a duchaplného dvorana, čo plne korešponduje so španielskym odevným štýlom, odev uhorských aristokratov, žijúcich permanentnými vojenskými stretmi striedanými krátkymi prestávkami mieru, odráža celkom iný životný štýl. Ikonografické pramene odhaľujú, že hoci sa uhorskí muži nechávajú portrétovať prevažne v civilnom odeve, jeho nevyhnutnou súčasťou sú vojenské atribúty – osobná zbraň (uhorská šabl'a) a vo väčšine prípadov aj palcát, prípadne ostrohy. Typický mužský odev sa skladal z priliehavých nohavíc a bielej košeľe, na ktorú sa obliekal spodný kabátec – dolomán prepásaný šerpou z hodvábu alebo spletených šnúr a vrchný kabát – mentieka (mente). Strih dolománu bol viac-menej jednotný – užšia vrchná časť sa v línii pásu plynulo rozširovala smerom k členkom (najdlhšie varianty), resp. nad kolená (najkratšie varianty). Mentieka sa rozširovala od prieramkov nadol do tvaru „A“ a rôznorodosť tejto odevnej súčasti zabezpečovala predovšetkým široká škála možností vyhotovenia rukávov a golierov. Zapínanie dolománov bolo riešené najčastejšie pomocou gombíkov a slučiek, pri mentiekach boli obľúbené hrubé vypletané pásy – pozamenty, ktoré sa našívali na obe strany odevu, pričom jedna strana bola ukončená masívnym gombíkom a druhá zodpovedajúcou slučkou. Obuv uhorského aristokrata predstavujú primárne kožené čižmy s rôzne vysokou sárou, obľúbené boli aj dvojdielne nižšie topánky, ktorých vnútorná časť sa šnurovala v oblasti členku (kapce) a takto sa nazúvali do hrubších „papúč“. Oba typy obuvi sa zvykli nosiť zladené, alebo naopak farebne kontrastujúce so zvyškom odevu. Nevyhnutný doplnok predstavovala pokrývka hlavy, najčastejšie vo forme kožušínovej čiapky ozdobenej brošňou a perím.¹⁴

12 LENGYELOVÁ, Tünde: Cit. 3, s. 77.

13 TOMPOS, Lilla: Cit. 2, s. 14 – 27.

14 TOMAŠOVIČOVÁ, Terézia – ULIČNÝ, Pavol: Aristokratický odev v novovekom Uhorsku – vybrané aspekty problematiky. In: *Monument revue*, 2020, číslo 1, v tlači; HALÁSZOVÁ Ingrid: „Objekty pôvabu a užitku.“: Kapitoly z dejín úžitkového umenia na Slovensku Vysokoškolská učebnica pre FF TU v Trnave. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2017, s. 75 – 96. Dostupné online: http://ff.truni.sk/sites/default/files/publikacie/halaszova_-_objekty_povabu_a_uzitku_a5_teksty29_09_2017_0.pdf

3. INTERPRETÁCIA A REALIZÁCIA

Cieľom projektu bola od počiatku maximálne verná rekonštrukcia odevov štyroch grófov – Ladislava, Gašpara, Františka a Tomáša Esterháziövcov, ktoré mali byť použité v rámci podujatia pripomínajúceho bitku pri Veľkých Vozokanoch (1652) organizovaného Občianskym združením na záchranu Neogotického kaštieľa v Galante a Spoločnosťou Fringia, o. z. Napriek tomu, že pochádzali z rôznych línii rodu a ich životy sa uberali inými smermi, postupne sa etablovali medzi najvýznamnejších predstaviteľov spoločenskej a politickej elity. Tento proces však predčasne ukončila vozokanská bitka.

Ladislav Esterházi sa narodil v r. 1626 a pochádzal z forchtensteinskej vetvy rodu. Bol druhým synom palatína Mikuláša a jeho druhej manželky (vdovy Imricha Thurza) Kristíny Náriovej. V mladom veku sa stal majiteľom hradu Forchtenstein, ktorý zostal aj v priebehu ďalších stáročí rodovým majetkom. Postupne stúpal po spoločenskom rebríčku – stal sa hlavným županom Šopronskej župy, kráľovským komorníkom a hlavným veliteľom hradu v Pápe. Pri uhorskej korunovácii cisára Ferdinanda IV. v r. 1647 získal titul Rytier Zlatej ostrohy. Manželstvo s Máriou Eleonórou Baťániovou bolo cestou k posilneniu vplyvu a ďalšiemu rastu, avšak v tom čase sa odohrala vozokanská bitka. Ladislav zahynul v boji na následky početných rán, keď pri oslobodzovaní kresťanských zajatcov uviazol v močaristom teréne. V čase bitky mal 26 rokov.¹⁵

František Esterházi sa narodil v roku 1617 v Bratislave a pochádzal zo zvolenskej vetvy rodu. Bol synom Pavla Esterháziho a jeho prvej manželky Zuzany Károliovej. Po otcovej smrti pripadli Františkovi a jeho bratom panstvá Zvolen a Dobrá Niva. V roku 1642 sa stal veliteľom pohraničnej pevnosti v Balážskych Ďarmotách, odkiaľ podnikal vojenské výpady na okupované územie. Oženil sa s dcérou podpalatína Leonarda Amadého – Helenou Amadéovou, s ktorou nestihol splodiť žiadnych potomkov. V bitke pri Veľkých Vozokanoch velil František pravému krídlu uhorskej jazdy v počte 120 jazdcov. Po tom, ako padol, mu nepriatelia odťali hlavu. Zomrel na bojovom poli ako 35-ročný.

Bratia Tomáš a Gašpar Esterháziövcí sa narodili v r. 1625, respektíve 1628 na Beckove a pochádzali z česnekej vetvy rodu. Boli synovia Daniela Esterháziho a jeho manželky Judity Romyovej de Rum et Rábadoroszló. Tomáš sa po skončení jezuitského gymnázia v Trnave zameriaval na vojenskú kariéru a v rokoch 1646 – 1647 velil jednotke jazdcov v bojoch proti Švédom. Stal sa kapitánom levického hradu a ako veliteľ levicej posádky sa zúčastnil vozokanskej bitky. Zomrel v podvečernom útoku na ľavom krídle následkom početných strelných zranení ako 27-ročný. Gašpar,

15 Životopisné údaje padlých Esterháziövcov boli čerpané z nasledujúcej literatúry: HROMNÍK, Milan: *Veľké Vozokany v dejinách*. Bratislava: Junior Press, 2002, 180 s.; ELIÁŠ, Miroslav: *Zabudnutí hrdinovia protitureckých bojov*. Šurany: Mestské kultúrne stredisko Šurany, 2019, s. 138 – 141; DUCHOŇOVÁ, Diana: Zvolenský zámok a rodina Esterháziövcov. In: ĽAVODOVÁ, Mária et al.: *Zvolenský zámok. Od sídla kráľov po Slovenskú národnú galériu: 1370 – 1969*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2019, s. 62 – 80.

rytier Zlatej ostrohy, zahynul spolu so svojim bratom na početné rezné a bodné zranenia vo veku 24 rokov.

Odevné komplety štyroch padlých Esterháziovcov mali korešpondovať s ich zachovanými celofigurálnymi portrétmi, ktoré sa nachádzajú na hrade Forchtenstein (obr. 1). Okrem tohto prameňa boli pri procese vytvárania replík, samozrejme, využívané aj reálne archeologické nálezy, písomné pramene z prostredia uhorskej aristokracie opisujúce dobové textílie a materiály, a predovšetkým spomínané krajčírské knihy obsahujúce funkčné strihové riešenia jednotlivých odevných súčastí. Vo všetkých štyroch prípadoch ide o formálny mužský odev so všetkými charakteristikami uhorskej módy, vrátane doplnkov, ozdobných súčastí a pobočnej zbrane. V rámci procesu rekonštrukcie sme si stanovili nasledujúce ciele:

- maximálne stotožnenie s obrazovou predlohou;
- dobovo zodpovedajúce strihové spracovanie;
- využitie zodpovedajúceho materiálu v najväčšej možnej miere;
- ručné vypracovanie ozdobných a dekoratívnych prvkov.

Pre dodržanie tvarovej skladby uhorského odevu sme sa rozhodli k všetkým kompletom vyrobiť aj spodné vrstvy, ktoré na prvý pohľad nie sú viditeľné, avšak svojím spôsobom dotvárajú výslednú siluetu celého odevu. Jednotlivé odevné súčasti boli vytvorené podľa zachovaných a reštaurovaných originálov z textilných zbierok z tzv. Klenotnice rodu Esterházi, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v správe Umeleckopriemyselného múzea v Budapešti. Tieto poznatky boli následne komparované so zachovanými dobovými strihmi z územia Uhorska.¹⁶ Vzhľadom na zistené drobné modifikácie strihu v rámci jednotlivých krajčírskych kníh a zachovaných nálezov bol vybraný tzv. „ideálny strihový variant“, podľa ktorého bola konkrétna odevná súčasť následne realizovaná (obr. 2). Každá odevná súčasť je celopodšitá, čo sa vo výsledku odráža na tuhosti jednotlivých materiálov a tým pádom aj výslednom tvare a siluete celého odevu. Všetky viditeľné šviki boli vypracované ručne, rovnako ručne boli aplikované aj výšivky a dekoračné bortne.

Technicky náročnejší bol výber vhodných látok, aby zodpovedali estetickým kritériám a zároveň dodržiavali materiálno-technologické charakteristiky dobového textilu. Samozrejme, nutné bolo zohľadniť aj výrobné možnosti súčasných textilných spoločností. Na spodných košeliach z bieleho bavlneného plátna (ktoré na portrétach nie sú viditeľné) majú všetci Esterháziovci podľa uhorskej tradície oblečené dolomány v módnej skrátenej dĺžke siahajúcej výrazne nad úroveň kolien. Na základe

16 HOTTÓ, Éva: *Dekonstruktio és rekonstrukcio: A XVII-XVIII. századi magyar férfi öltözetek jellemző szabásformáinak rekonstrukciós elemzése*. Nepublikovaná dizertačná práca, Sopron, 2014; EMBER, Mária: Cit. 3, s. 151 – 183. Pri vytváraní rekonštrukcie spodnej košeľe sme prihliadali na strihové riešenia západného prostredia – ARNOLD, Janet: *Patterns of Fashion 4: The cut and construction of linen shirts, smocks, neckwear, headwear and accessories for men and women c. 1540 – 1660*. Londýn: Macmillan Publishers, 128 s.

zachovaných nálezov podporených písomnými prameňmi môžeme s istotou tvrdiť, že dolomány mohli byť šité z rôznych materiálov – hodvábnych vzorovaných brokátov, hodvábnych zamatov, často dokonca pretrhávaných.¹⁷ Na základe jednotlivých portrétov je jasné, že v prípade „našich“ Esterháziovcov ide o materiál bez vzoru, preto boli zvolené hodvábné zamaty s väčšou gramážou vo farbe zodpovedajúcej vyobrazeniam, ktoré boli podšité ľanovou plátennou podšívku. Zapínanie zabezpečujú série odlievajúcich mosadzných, v prípade Tomáša postriebrených gombíkov. Rovnakým spôsobom boli vytvorené aj gombíky na mentiekach, ktoré sa však líšia väčšími rozmermi. Pri Ladislavovi a Františkovi boli olemované ozdobnou šnúrou zo zlatých kovových vlákien. Dolomány majú traja Esterháziovci viditeľne prepásané stočenými šerpami, na výrobu ktorých bol použitý hodvábný taft s vysokým leskom zodpovedajúcej farebnosti. Na Ladislavovom portréte šerpu zakrýva nezvyčajná vrchná košeľa, avšak rozhodli sme sa ju vyhotoviť (zo zlatého hodvábného taftu), keďže tento spôsob prepásania predstavuje jeden z charakteristických znakov uhorskej módy. Proces rekonštrukcie pokračoval vytvorením vrchných vrstiev – košele a troch mentiek. Priam neuveriteľnou zhodou okolností sa originálna vrchná košeľa s hlbokým predným rozparkom, v ktorej bol Ladislav portrétovaný a v ktorej údajne padol vo vozokanskej bitke, zachovala ako rodinná cennosť uchovávaná po stáročia členmi rodu. V súčasnosti sa nachádza v zbierke Umeleckopriemyselného múzea v Budapešti (inv. č. 52.2370, obr. 3). V tomto prípade išlo o ideálny prípad vytvorenia repliky dobového odevu, keďže sme disponovali všetkými potrebnými metrickými aj technologickými údajmi. Na jej výrobu sme použili rovnaký materiál, z akého bol zhotovený aj originál – hodvábný taft jahodovej farby s vysokou gramážou. Aplikované ozdobné prvky boli vytvorené z pásov 3,2 cm širokej čipky a výšiviek na rukávoch vytvorených hodvábnou niťou (obr. 4). Pri strihovom a materiálovom riešení mentieky Františka Esterháziho sme okrem už spomínaných prameňov využili aj analogické zachované nálezy dvoch mentiek Štefana Esterháziho cca z r. 1640.¹⁸ Ako vrchný materiál sme zvolili čierny hodvábný zamat, na ktorý boli následne prišité ozdobné točené šnúry vytvárajúce priestor pre výšivku s rastlinným opakujúcim sa motívom. Na takýto podklad bolo následne prišitých 18 pozamentov s tkaným geometrickým vzorom. Mentieky Gašpara a Tomáša boli vytvorené z rovnakého materiálu, avšak obe boli celopodšité pravou kožušinou zodpovedajúcej farby. Medzi spodnú a vrchnú vrstvu oboch mentiek sme vložili ešte spevňujúci podklad z bavlneného kepru, aby sme zabránili prílišnému namáhaniu vrchného hodvábného zamatú vzhľadom na hmotnosť kožušiny. V oboch prípadoch boli aplikované pozamenty rôznej hrúbky obsahujúce kovové vlákna zlatej, respektíve striebornej farby. Výber ozdobnej čipky lemujúcej Tomášov kabát bol, žiaľ,

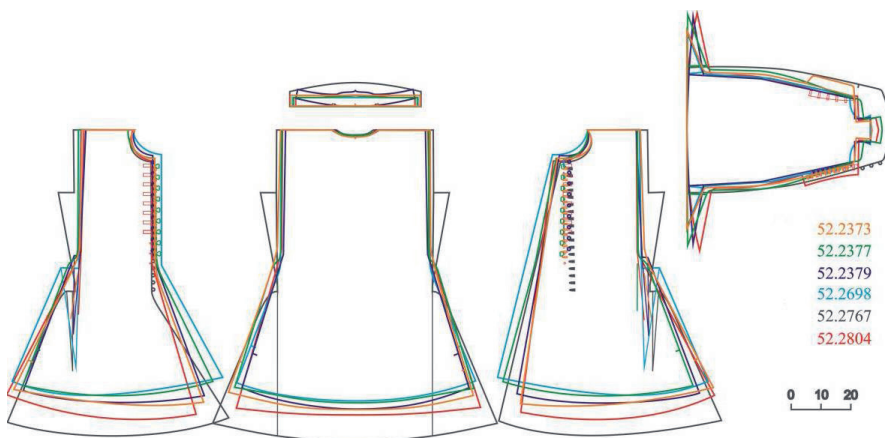
17 TOMPOS, Lilla: Items of costume gifted to the Esterházi Treasury. In: PÁSZTOR, Emese (ed.): *Textiles from the Esterházi Treasury*. Budapest: Museum of Applied Arts, 2013, s. 90 – 92; ZUBERCOVÁ, Mária Magdaléna. Cit. 6, 1996, s. 48; RADVÁNSZKY, Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. Budapešť, 1896, s. 224 – 228, 240.

18 Inv. č. 52.2771 a 52.2699, Umeleckopriemyselné múzeum v Budapešti.

limitovaný súčasnými možnosťami, avšak snažili sme sa čo najviac priblížiť obrazovej predlohe. Odevy štyroch šľachticov dopĺňajú čiapky lemované čiernou zajačou kožušinou, zdobené perami z pštrosa. V prípade Tomáša bolo perie dravého vtáka nahradené dostupnými chvostovými perami z bažanta.

Obr. 1: Portréty štyroch bratov Esterháziocov (detaily), Forchtenstein, galéria predkov.
Podľa: BERÉNYI, László: *Esterházyak: egy ezeréves család története*. Fertőd: EKKF, 2014, s. 380, 389 – 391.

Obr. 2: Tzv. „ideálny strihový variant“ vytvorený komparáciou strihov z krajčírskych príručiek a reálne zachovaných odev (na príklade dolománu). Podľa: HOTTÓ, Éva: *Dekonstrukció és rekonstrukció: A XVII-XVIII. századi magyar férfi öltözetek jellemző szabásformáinak rekonstrukciós elemzése*. Nepublikovaná dizertačná práca, Sopron, 2014.

Obr. 3: Originál vyšívanej hodvábnej košeľe Ladislava Esterházyho z Umeleckopriemyselného múzea v Budapešti. Podľa: TOMPOS, Lilla: Items of costume from the wardrobe of the Esterházy family. In: PÁSZTOR, Emese (ed.): *Textiles from the Esterházy Treasury*. Budapest, Museum of Applied Arts, 2013, s. 86 – 87.

Obr. 4: Replika košeľe Ladislava Esterházyho. Foto: archív autorov.

Obr. 5: Repliky dvoch (z realizovaných štyroch) uhorských šablí s opaskovými garnitúrami. Foto: archív autorov.

Súčasťou odevných kompletov, ako aj životného štýlu uhorských aristokratov bola pobočná zbraň – uhorská šabl'a zavesená na koženom opasku. Po príprave podrobných podkladov a štúdiu dochovaných nálezov vo viacerých stredoeurópskych múzeách a depozitároch Pavlom Uličným¹⁹ bola práca zverená Jindřichovi Figurovi, odborníkovi na historické zbrane, ktorý vykul čepele, následne ich zakalil a vybrúsil do požadovaného tvaru. Na čepele boli osadené záštity a rukoväte. Takýmto spôsobom vznikli štyri repliky šablí uhorského typu odvodených od typu „Báthorovka“, ale už s dizajnovými úpravami na obdobie polovice 17. storočia. Ich váha aj rozmery zodpovedajú plne zachovaným nálezom,²⁰ použitý materiál (chrómmolybdénová oceľ) charakteristikou najviac zodpovedá originálom, čo sa týka odolnosti a húževnatosti. K šabliam boli dodané aj drevené pošvy potiahnuté čiernou kožou a záves, ktorý sa pomocou mosadzných odlievaných spôn upínal na opasok. Opasok je zapínaný z prednej časti na esovitý mosadzný háčik, a po celom obvode ho zdobia odlievané ozdobné segmenty (obr. 5).

Vytvorenie modelov odevov štyroch Esterháziovcov bolo technicky, finančne aj časovo náročným procesom. Tvorba odevov trvala približne päť mesiacov, výroba zbraní, pošiev a závesov takmer rok. Výsledkom je však, dovolíme si tvrdiť, opticky veľmi verná rekonštrukcia odevov týchto osobností (obr. 6).

Obr. 6: Výsledná prezentácia odevov v rámci interaktívneho kultúrneho podujatia zameraného na osobnosti a udalosti súvisiace s bitkou pri Veľkých Vozokanoch, Galanta 2020.
Foto: Attila Mészáros.

19 Nálezy uhorských šablí boli študované predovšetkým v Múzeu vojenskej histórie vo Viedni a v Štajerskej zbrojnici v Grazi, ktorá uchováva najväčšiu zbierku historických zbraní na svete. HÖFT, Thomas et al.: *Welt aus Eisen. Waffen und Rüstungen aus dem Zeughaus in Graz*. Viedeň: Edition Joanneum, Springer Verlag, 1998, 217 s.

20 ŠACH, Jan – MOUDRÝ, Petr: *Chladné zbraně v habsburské monarchii*. Praha: ARS – ARM, 1997, s. 10 – 11. ZABŁOCKI, Wojciech: *Śavle świata*. Praha: Elka Press, 2016, s. 114 – 115, 366 – 367.

4. PREZENTÁCIA

Vytvorením odevov sa však tento proces ani zďaleka neskončil. Spoločným cieľom viacerých zapojených subjektov bolo na základe rekonštrukcie materiálnej kultúry so zreteľom na zachovanie čo najväčšej možnej miery autenticity sprostredkovať odbornej aj laickej verejnosti nemateriálne dedičstvo našich predkov a priblížiť konkrétne udalosti odohrávajúce sa na našom území v roku 1652. Na tento účel bolo za aktívnej účasti tímov zo Slovenska, Maďarska a Poľska a za prítomnosti viacerých odborníkov²¹ realizované v areáli neogotického kaštieľa v Galante kultúrne podujatie Slávny rod Esterházi de Galantha – Bitka pri Veľkých Vozokanoch 1652. Podujatie sa primárne venovalo prezentácii priebehu známej bitky, ktorá bola považovaná za zlom v rámci protiosmanských bojov na našom území²² a výrazne ovplyvnila históriu regiónu. Nech sa na túto udalosť pozeráme akokoľvek – s romantickým pátosom obdobia romantizmu, alebo čisto pragmaticky, jednu skutočnosť nemožno poprieť. Proti vojsku Osmanov v počte okolo 4800 mužov vedených Karom Mustafom sa v noci 26. augusta 1652 postavili spojené sily vedené grófom Adamom Forgáčom, ktorý disponoval armádou asi 950 (1300) vojakov.²³ Pomoc poskytli aj ôsmi Esterháziovci, ktorí osobne velili svojim mužom. Boli to Ladislav, František, Tomáš, Gašpar, Ján, Žigmund, Mikuláš a Alexander. Štyria z nich na bojovom poli položili svoje životy. O výsledku bitky sa rozhodlo až nasledujúci deň, 27. augusta, keď sa podľa tradície do bojov zapojil aj slovenský ľud. Tento zdanlivo malý konflikt mal však veľký význam nielen pre súčasníkov, ktorí jeho priebeh zaznamenali a vytvorili mnoho diel zobrazujúcich slávne víťazstvo,²⁴ ale predovšetkým hlboko zasiahol do rodinného príbehu rodu Esterházi.

Návštevníci podujatia mali v priebehu dvoch dní možnosť „nazrieť do minulosti“, spoznať udalosti odohrávajúce sa pred 368 rokmi a interaktívne okúsiť život vo vojenských táboroch, prácu delostrelcov či dobovú kuchyňu. Pred ich očami sa odohrali rozhodujúce momenty bitky, v ktorej sledovali postup a stratégiu jednotlivých veliteľov, útok delostrelectva, použitie improvizovaného opevnenia – vozovej hradby, dynamické osobné strety a predovšetkým počínanie a skutočné osudy jednotlivcov, ktorí sa tohto stretu naozaj zúčastnili. Podujatie pripomenulo nielen osobné hrdinstvo bratov Esterháziovcov – Ladislava, Františka, Gašpara a Tomáša, ale aj turbulentný život na uhorsko-osmanskom pohraničí v období nepokojného 17. storočia.

Realizované podujatie vyvolalo masívny záujem zo strany divákov všetkých vekových kategórií, a čo je dôležitejšie, svojou neobvyklou formou zaujalo aj tých,

21 RNDr. Miroslav Eliáš, PhDr. Anna Jónasová, Mgr. Barbora Dobák Húbeková.

22 HROMNÍK, Milan: Cit. 15, s. 41.

23 TRUBÍNĽ, Ľuboš – LIESKOVSKÝ, Tibor: *História cisárskej pevnosti Vráble*. Vráble: Fontis, 2019, 91 – 107; ELIÁŠ, Miroslav: Cit. 15, s. 139.

24 BÁTORA, Jozef – DROZD, Dominik: Bojisko pri Veľkých Vozokanoch – poznatky a perspektívy ďalšieho výskumu. In: *Archaeologia historica* 44, 2, 2019, s. 677 – 697.

ktorých, ako priznali, „dejepis nikdy veľmi nezaujímal“. Sme nesmierne radi, že sme svojou troškou – vytvorením replík odevov štyroch padlých hrdinov mohli prispieť k interaktívnemu spoznávaniu našej minulosti a budovať nielen v obyvateľoch Galanty, ale aj v návštevníkoch z iných kútov Slovenska spoločenské povedomie o vlastnej histórii. Pevne veríme, že naša minulosť sa neskladá len zo súpisu memo-rovaných rokov a k nim priradených udalostí, ale dynamických osudov reálnych ľudí a súvislostí, ktoré je treba predstaviť a prezentovať čo najširšiemu diváckemu publi-ku v prijateľnej forme. Na príklade podujatí organizovaných už niekoľko rokov v Galante môžeme sledovať intenzívne zvyšovanie záujmu domácich obyvateľov o regionálne dejiny, späté s rodom Esterházióvcov a súvisiace so zvyšujúcou mierou informovanosti, ako aj vytváranie pocitu hrdosti na vlastnú minulosť. Uvedomelému formovaniu kultúrnej identity, napríklad aj prostredníctvom podobných aktivít, je preto do budúcnosti rozhodne potrebné venovať väčšiu pozornosť – či už zo strany jednotlivých bádateľov, múzejných a kultúrnych inštitúcií, alebo občianskych zdru-žení, ktorých vzájomná spolupráca môže priniesť nečakané výsledky.

Mgr. Terézia Tomašovičová, Ph.D.
Pamiatkový úrad SR
Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava

Ing. arch. Pavol Uličný
nezávislý bádateľ
Gercenova 17, 851 01 Bratislava